

ПОЛІТОЛОГІЧНИЙ АНАЛІЗ ФЕНОМЕНА АТЕЇЗМУ

Микола Киришко,

кандидат філософських наук,
провідний науковий співробітник
Інституту політичних і етнонаціональних досліджень
ім. І. Ф. Кураса НАН України

Статтю присвячено дослідженню сутності і розмаїттю зв'язків атеїзму з політичними процесами. Автор розглядає форми та рівні взаємозв'язку різних типів атеїзму з політикою. Визначено специфіку проявів «наукового атеїзму» як інтелектуальної теорії для філософів і природознавців порівняно з «войовничим атеїзмом» комуністичних лідерів, який мав трагічні наслідки у політичній історії України ХХ століття.

Ключові слова: вільнодумство, атеїзм, секуляризація, політична культура, політичний радикалізм, дестабілізація.

The article is devoted to research of essence and variety of connections of atheism with political processes. The author shows forms and levels of interrelation of various types of atheism with politics. Specificity of displays of “scientific atheism” as intellectual theory for philosophers and scientists in comparison with “militant atheism” of communistic leaders which had tragic consequences in a political history of Ukraine in XX century is determined.

Keywords: free-thinking, atheism, secularization, political culture, political radicalism, destabilization.

Релігія й атеїзм – це дві протилежні світоглядні системи. Вони з різних позицій з'ясовують питання світобудови, суті і мети суспільного життя, місця людини у світі, сенсу її діяльності. Атеїзм, як світоглядний антипод релігії, завжди тісно пов'язаний з політикою. Значною мірою це зумовлено тими змінами, які відбуваються з релігією. На зламі століть розпочалася і швидкими темпами відбувається глибока політизація релігії (наприклад, поява політичного ісламу). Нині як відносно окремих напрямів політичних досліджень на Заході окреслилося вивчення такого явища, як «religion politics». Чимраз чіткіше окреслюються вироблені у надрах релігійної думки релігійні моделі облаштування світу і припустимих форм світової політики, оскільки світські моделі виразно демонструють свій несправедливий і нелюдський, а саме тому – неуніверсальний характер. Релігійні моделі пропонують більш гуманний характер

відносин між людьми, народами і країнами. Серед найвідоміших варіантів – соціальні вчення Католицької церкви та ісламу.

У нашій країні з її хронічно кризовим становищем постає необхідність аналізу і ревізування світоглядних цінностей, за якими Україна прожила вже близько 20 років – майже чверть часу існування СРСР. Серед таких цінностей помітне місце посіла релігія. Однак чи вплинула вона на політичні процеси всередині країни? Чи є сфери політичного життя України, на які релігія вплинула визначальною мірою? Негативна відповідь очевидна. Українська політика виявилася цілком секулярною, вона реально існує поза межами площини «людина – віра – Бог». Ба більше – чимало реалій політичного життя відверто і безпосередньо суперечать і 10 заповідям Божим, і Нагорній проповіді Ісуса Христа. Політика стала сферою, де просто неможливо жити і діяти згідно з нормами християнства, оскільки вони часто стоять на заваді досягненню конкретних політичних інтересів.

Діяти політично і бути послідовним християнином у ХХ–ХХІ ст. дуже важко. Про це свідчить те, що прикладів органічного поєднання цих царин людської свідомості серед відомих особистостей дуже мало. У ХХ ст. це хіба що Мартін Лютер Кінг, Іоанн Павло II, Лех Валенса, Вацлав Гавел, Мирослав Маринович та деякі інші. За межами християнства природну єдність високої духовності з політичною діяльністю демонстрували Махатма Ганді й нинішня далай-лама.

У ХХ ст. політика майже остаточно визначилася як сфера, вільна від Бога. У країнах європейської цивілізації найважливіші політичні рішення приймаються і реалізуються на цілком секулярній основі, на ґрунті одних лише правових підстав і політичних інтересів. А секулярність є неминучим наслідком відмирання впливу релігії на соціальну сферу, яка стосується всіх людей. З релігійного погляду звуження впливу релігії має зворотній бік – поширення життя без Бога. А таке життя і є практичним (нетеоретичним) атеїзмом.

Атеїстична парадигма, на якій радянська система освіти виховала мільйони наших сучасників, залишила в їхніх душах глибокі сліди, навіть якщо вони після 1991 р. більшою чи меншою мірою долучилися до релігійно-культурної традиції українського народу. Комуністична ідеологія в її радянському атеїстичному варіанті потужно вплинула на нинішнє доросле покоління. Через це модна у 90-ті роки теза про релігійне відродження насправді обернулася залученням широких верств населення до церковно-обрядового життя, проте з досить довольним спектром релігійних мотивацій. У багатьох випадках переважає культурно-побутова родинна традиція, а не жива християнська віра. Внаслідок цього, як показала серія соціологічних опитувань, у повсякденному житті

більшість наших сучасників виходить аж ніяк не з церковних настанов, а з приватних і родинних інтересів. Галузь релігійної мотивації в українців звузилася, а секулярної – розширилася.

Це дає підстави для двох тверджень: а) релігійне відродження відбувалося досі переважно за горизонтальним вектором, без поширення міцної віри; б) попри це атеїзм поки що не став реліктом. Замість радянсько-комуністичного варіанту атеїзму, який зник разом з відходом попередньої державно-політичної системи, на його місці залишився інший – фрагментований, стихійний, прив'язаний до сфери індивідуально-прагматичної і родинної мотивації соціальної поведінки. З рівня державного, системного атеїзм перейшов на індивідуально-особистісний рівень (в Україні немає жодної громадської організації чи політичної партії, яка б проklamувала принципи атеїзму). У цьому сенсі атеїзм не зник остаточно, – він трансформувався, набув нових рис і виявів. Атеїзм усунуто з життя публічного, проте він зберігся, ставши соціально маргінальним явищем. Саме на цьому рівні атеїзм реально взаємодіє зі сферою політичної свідомості широкого кола громадян, з їх політичною культурою, де його прояви все ще спостерігаються, хоча вже як приховані і вторинні.

Проблемою цієї статті є відсутність адекватного сучасного наукового розуміння феномену невір'я – історично доволі поширеного духовного, а з ХХ ст. соціально-політичного явища. Проблемне поле статті сформоване також невизначеністю категорії атеїзму, який є не тільки похибкою людського розуму, а й внутрішньою позицією певної частки політичного класу, підвалиною світовідчуття принаймні частини людей, які приймають державно-політичні рішення. Тому атеїзм належить до базових категорій, необхідних для релігійно-політичного вивчення явищ сучасних політичних реалій.

Попри пропагандивну заявленість досліджуваного терміну і силоне запровадження антиклерикалізму радянською ідеологією, серйозних досліджень атеїзму як трагічного прояву людського духу в СРСР було обмаль. Все замінялося політично забарвленими гаслами. Як приклади фундаментальних публікацій у Росії варто згадати хіба що книгу М. Й. Шахновича [17], а в Україні – колективну монографію «Атеїзм і культурний прогрес» [3]. На науковій конференції «Релігієзнавці України ХХ століття в пам'яті їх наступників» (2010 р.) було особливо відзначено праці українських авторів В. Танчера, Б. Лобовика, А. Єришева, Ю. Калініна, Ю. Терещенка, які містили чимало істинних знань стосовно релігії, проте згідно з вимогами радянської тоталітарної системи суттєво деформованих надмірною ідеологізацією. Спеціальною увагою до явища атеїзму відзначалися публікації Є. Дулумана, який

репрезентував агресивний антирелігійний напрям, і докторська дисертація А. Колодного, в якій акцентується на антропоцентричному забарвленні атеїзму.

Після краху Радянського Союзу і комуністично-партійної ідеології в Україні будь-які дослідження феномену атеїзму припинилися. За останні роки **не вийшло друком жодної праці**, присвяченої вивченню атеїзму як світоглядного і соціально-політичного явища. Причин цього декілька:

1) відсутність соціального замовлення щодо атеїстичної теми, припинення державної підтримки її вивчення;

2) панування у суспільній думці настроїв релігійного відродження у щирих вірян і релігійного конформізму у невірних, відновлення нормального стану релігійного життя в країні;

3) природна настороженість молодих учених щодо вивчення явища, прямо причетного до богоборчих акцій партійних ідеологів, до жахливих руйнувань храмів і переслідувань стійких вірян;

4) острах колишніх партійних «професійних атеїстів» пов'язати своє ім'я з соціально непопулярною темою, аби оптимізувати процес кар'єрної адаптації до нових соціальних і духовних умов після 1991 р. Стався повний відхід від теми, актуальність якої у сучасному світі принаймні не зменшується.

Нині з'являються публікації атеїстичного гатунку, але вони здебільшого мають поверховий, переважно полемічний характер. Досить несподівано для усіх дослідження атеїзму пожвавилися у сучасній Росії. Тут діє соціально активний «Атеїстичний союз» на чолі з Віталієм Гінзбургом, члени якого забезпечують стале функціонування «Атеїстичного сайту» [5] і веб-сайту «Атеїст» [4]. Видається і перевидается наукова література атеїстичного спрямування [6]. У нашій країні, судячи з наявних публікацій, радянського атеїзму чи то не було, чи він був лише прикромю історичною випадковістю, яка не заслуговує на уважний погляд серйозного дослідника. В українському секторі Інтернету одинокі існують лише два веб-сайти Є. Дулумана [9].

Отже, не опрацьованим залишається величезне коло питань, серед яких для цієї статті особливе значення мають проблема функціональної ролі атеїзму, його переважно негативного місця у духовному житті українського народу, історичні форми та специфіка взаємозв'язку атеїзму і політики. Тому **мета статті** – визначити внутрішню органічну спорідненість атеїзму з радикальними формами політичної діяльності, довести руйнівну силу соціальних дій і процесів, що базуються на відсутності або умовності віри в Бога, а також обґрунтувати основні підходи до сучасного розгляду теми.

У широкому розумінні атеїзм означає таке сприйняття дійсності, такий практичний підхід до неї, що виключає (або не враховує) існування будь-яких надприродних істот або сил. Пропонована ним картина світу виходить з положення про виключно матеріальну єдність усього існуючого. Родовим поняттям щодо терміна «атеїзм» є вільнодумство, а похідними від нього – так звані «науковий» (scientific) і «войовничий» (militant) атеїзм. На думку О. Климової, «науковий атеїзм став послідовною формою вільнодумства, заснованого на матеріалістичному трактуванні історії» [12]. Саме ж слово «атеїзм» грецького походження, одним з його перекладів є значення «небожественний», без Бога. Протягом віків значення слова змінювалося. Часом атеїстами називали релігійних скептиків, реформаторів, представників інших релігій або деномінацій. Однак класичне розуміння атеїзму виходить з двох його основних вимог: світ має бути поясненим з самого себе; людина є творцем власної долі та соціального середовища, в якому вона живе.

Існує декілька концептуальних поглядів на сутність атеїзму. В **релігійній традиції** (християнській та ісламській) атеїзм є справою Сатани, спокусою зарозумілого розуму, проявом гордині. Головний його сенс – налаштувати людину проти її Творця, Всевишнього Бога. Квінтесенцію цієї позиції є слова псаломспівця: «И рече безумец в сердце своём: несть Бога» (Псалми 13, 1). З **філософського погляду** атеїзм як теоретична побудова є певною мірою зайвим, надлишковим: маючи антитеїстичний характер, він не дає нового знання, а стаючи на позицію антропоморфізму, явно надмірно гіпертрофує людину. У **містичній традиції** атеїзм, не маючи власного точно окресленого змісту, не відривається від тієї самої релігії. Певною мірою це визнав ще Ф. Енгельс: «Атеїзм, як *голе* заперечення релігії, що посилається завжди на релігію, сам по собі без неї нічого не становить і через те сам ще є релігією» [10].

На ірраціональність і навіть містичність атеїзму вказував академік С. Аверинцев, відносячи радянсько-партійну боротьбу проти релігії до типології релігійних воєн, яку вели фанатики і фундаменталісти викривленої парарелігії богоненависництва [1]. Прагнучи здобути реальний зміст, відійти від стану порожньої форми, атеїзм ступає на **поле наукового знання**, широко залучаючи здобутки окремих природничих і соціальних наук. Утім, протиставляючи наукові знання релігійним твердженням, атеїзм і тут не набуває позитивного сенсу, виступає простим комунікатором та інтерпретатором інформації.

Атеїзм у вигляді скептицистського вільнодумства був явищем досить давнім. На всіх етапах своєї еволюції він корелювався з соціальними процесами і розвитком науково-теоретичного знання. Перші покоління вільнодумців розглядали релігію безвідносно до її

соціального аспекту та поза її зв'язком з політичними інтересами. З часом, наприкінці XVIII ст. і головним чином всередині XIX ст. атеїзм був визначений його adeptами як переважно політичне за призначенням явище. Однак лише у XX ст. найвизраźніше, з трагічною масштабною розкрилася жажлива політична природа атеїзму, коли його було пов'язано з ідеологією комуністичних та інших радикальних лівих політичних партій. Атеїзм став засобом для звернення класових цілей пролетаріату і світової революції. Релігію почали розглядати виключно як засіб класової боротьби буржуазії, ідеологічне знаряддя експлуататорських класів, а атеїзм – рецептом для звільнення трудящих від усіх форм соціального і духовного гноблення. Всю «атеїстичну роботу» було підпорядковано класовим завданням пролетаріату, чому відповідала критика соціально-політичної ролі релігії і Церкви. Наслідки ж цього гібриду атеїстичних безумств з політичною практикою радянського керівництва, який діяв чверть століття (1917-1943), були кривавими, жахливими, трагічними для долі народу й окремих людей. Незліченними стали культурні втрати і досі непоправним залишається занепад суспільної моральності.

Існує декілька гіпотез, які прагнуть пояснити атеїстичну трагедію, що її зазнав український народ: 1) конспірологічна (включно з «теорією масонської змови»); 2) цивілізаційно-урбаністична. 3) просвітницько-науковий (під впливом традицій європейської науки); 4) наслідок протесаного потенціалу власне багатоконфесійної України, яка існувала у межах імперії, яка підтримувала статус державної лише за однією Церквою.

Проте жодна з цих гіпотез не дає відповіді на запитання, чи був масовий атеїзм явищем, закономірним для України. Питання це гостро дискусійне і залишається відкритим донині. Хоча більш серйозні аргументи наводять ті автори, які наполягають саме на релігійних, а не атеїстичних прагненнях українського народу – народу християнського, пов'язаного як зі східною, так і з західною християнською традицією. Саме тому Україна нині реально постає не постхристиянською (як Європа), а постатеїстичною.

Залучення особистості до атеїзму має небезпечні для індивіда і небажані для соціуму наслідки. Про це писали Платон, Тома Аквінський, Р. Бентлі, М. Бердяєв, М. Булгаков та цілий сонм інших мислителів. Неодноразово застерігав про небезпеку наслідків атеїзму для людини нинішній Папа римський Бенедикт XVI. Якою є людина без Бога, на що перетворюється її внутрішній світ, яскраво показав Ф. Достоевський. Якщо Бога немає і все є дозволеним, то людина, над якою немає ніякої вищої сили, керується у своєму житті тільки страхом перед силою і покаранням, послуговується тільки базовими, найпростішими моделями соціальної поведінки.

Відмова від інтенції до Найвищого руйнує ціннісний світ, залишаючи людину наодинці з егоїзмом, властолюбством, звужує її світ, підмінюючи турботу про близьких піклуванням лише про родичів. З іншою метою, але все ж підтверджує це А. М. Колодний: «Атеїзм відтворює не процес заміни релігійного світорозуміння науковим, як це часто твердять, а насамперед буття людини, що не потребує постійних звертань до надприродних сил. Атеїзм не є антитеїзмом. Атеїзм – вільний від містифікації шлях людини до самої себе, до самопізнання, утвердження в собі цінності і дійсного смислу людського буття» [13].

У кожній людині криється і добре, і погане. А концентрований антропоцентризм є джерелом і добра, і зла. Справжня відповідь міститься в іншому: «Ніхто не є Добрим, окрім Бога», – це аналітичний емпіризм християнської віри, її динаміка, що через абстрагованість розуму розширює наш синтетичний емпіричний досвід» [15]. Експеримент з людиною без Бога насправді дав жахливі наслідки. Він показав: нищення релігії руйнує вищі цінності в особі, деформує і калічить її соціальні зв'язки. Людина без Бога втрачає свою надіндивідуальну перспективу. У парадоксальний спосіб це стало мимовільним підтвердженням думки К. Маркса: «Критика релігії звільняє людину ... щоб вона оберталась навколо себе самої і свого дійсного сонця. Релігія є лише ілюзорне сонце, яке рухається навколо людини доти, поки вона не починає рухатись навколо себе» [14]. Ієрархія цінностей такої людини на її вершині реально завершується її власними інтересами. З подібною пірамідою цінностей як продуктом жорстокої і нищівної критики релігії упродовж життя трьох поколінь радянських людей якась частина наших громадян входить у поле сучасної політики.

У ХХ ст. вперше в історії душі багатьох людей здригнулися під тягарем лиховісних віань атеїзму, виникли цілком атеїстичні за своїм духом держави, безвір'я охопило сферу масової культури, суспільної моралі. Католицький теолог А. Морель писав з цього приводу: «У ХХ ст. ми спостерігаємо «атеїзм», який втілюється у цивілізацію, наповнив її політичну, моральну і психологічну атмосферу. Це атеїзм, від якого абсолютно неможливо абстрагуватися, як нашим легеням від повітря, яким вони дихають» [18]. Минуле століття стало апогеєм поширення масового безвір'я. Сучасна політика як продукт ліберальної епохи доби постмодернізму постала як суто позарелігійне явище. В межах європейської цивілізації релігійні цінності і моделі повністю еліміновані з числа факторів, важливих для впливу на політичні процеси. Атеїзм можна не помічати, проте від цього він не зникає як принцип соціальної дії, як соціальна парадигма. Просто з плином часу поступово, одна за одною

розкриваються його руйнівчі потенції, які розгортаються як *історичні форми взаємодії політики з атеїзмом*.

1) Він сприяв секуляризації політичної думки, її очищенню від теологічної аргументації, запереченню уявлень про походження влади від надприродного джерела, про її сакральний, недоторканий характер, про незмінність освячених релігією суспільних порядків (2). Це активізувало процес формування світської політичної думки в умовах, коли протягом віків панували теорії, які заперечували навіть теоретичну можливість існування політики і права всупереч вічним цінностям релігії.

2) Релігія завжди справляла неоднозначний, суперечливий вплив на стан соціальних справ: якісь порядки вона консервувала, освячуючи їх, інші вона заперечувала. Вільнодумство атеїстичного спрямування завжди підтримувало політичні рухи, спрямовані **на зміни** у політичних системах. Досить згадати вільнодумні настрої Т. Мюнцера, антирелігійні елементи вчення французьких просвітитників і матеріалістів, діячів французької революції XVI ст., «Атеїстичне товариство» Дж. Гарібальді, російських вільнодумців (включно з частиною декабристів) початку XIX ст., окремих ранніх українських соціалістів, найбільш радикальних анархістів, лівих есерів і соціал-демократів. Влада більшовиків в Україні розглядала атеїстичну пропаганду не як філософсько-просвітницьку справу, а засіб впливу на політичну свідомість мас, фільтр проти «клерикального антикомунізму», канал для навіювання міфу про гуманність радянських порядків стосовно Церкви і вірян. Влада явно зловживала атеїстичним насильством, що закладало міну під майбутній крах соціалістичної комуністичної системи. Досвід СРСР яскраво довів усьому людству: суспільство атеїстів побудувати неможливо, а якщо прагнути цього, катастрофи не уникнути. Атеїзм неухильно розхитує політичну ситуацію, нагромаджуючи ефект суспільного невдоволення, що є фактором дестабілізації.

3) Зв'язок атеїзму з комуністичною ідеологією призвів до численних зловживань влади і злочинів проти людяності. Боротьба проти релігії була одним з найважливіших постулатів Комуністичної партії, лідери якої десятиліттями винищували культові споруди, переслідуючи і вбиваючи діячів церкви, постійно підтримуючи і поглиблюючи штучну конфронтацію між віруючими і атеїстами» [7]. Ця войовнича лінія увійшла до офіційної доктрини, а на етапі «зрілого соціалізму» була інституціоналізована у вигляді Інституту наукового атеїзму Академії суспільних наук при ЦК КПРС.

4) На тлі жахливих культурних втрат, знищення християнської культурної традиції, замість кращих надбань вітчизняної культури, пов'язаних з Церквою, в комунізованій Україні впроваджувалися найпростіші форми культури: початкова грамотність, елементарна

просвіта. З цією метою широко використовувалася Спілка вояківничих безвірників – доволі масова організація радянських атеїстів, якою опікувалися О. Шліхтер, М. Дубовий, Д. Гнатюк, Й. Кравець та інші. Спекулюючи на тяжінні мас до освіти і культури, вони закладали у свої культурні програми відверто політичні цілі [11]. У цей самий час жорстоких репресій зазнавали діячі української культури [8].

5) Атеїзм як інтелектуальна теорія був невільним від диктату влади. У повоєнні роки в Україні функціонували спеціалізовані кафедри Київського і Львівського університетів, київський й івано-франківський відділи наукового атеїзму Інституту філософії і головне – Філіал Інституту наукового атеїзму АСН при ЦК КППС, з кадрового складу якого вийшло кілька керівних діячів уже в незалежній Україні. Л.О. Ануфрієв вважає, що «теорія і практика атеїзму в Україні... зазнала негативного впливу комуністичної ідеології, яка вимагала боротьби з релігією як класовим явищем», «примусове насадження атеїзму у масову свідомість завдало значної шкоди. Зважаючи на це, є цілком невиправданним, що іноді ще трапляється ототожнення наукового атеїзму з тими примітивними, вульгарними його проявами, які і в наші дні існують» [2].

Проте як теорія для інтелектуалів атеїзм у вузькому розумінні цього терміна (як системне спростування релігії) в Україні нині практично відсутній. Атеїстичні теорії, наскільки нам відомо, не вивчають, не викладають. Водночас з атеїстичними принципами внутрішньо погоджується частина українських учених, оскільки вони добре узгоджуються з науковими методологіями, послуговування якими підштовхує до екстраполяції атеїстичних підходів на всю дійсність. Можливість впливу атеїзму на політичну свідомість пов'язана з його вимогою формування стиля мислення, здатного самостійно розв'язувати питання про сенс життя, смерть і безсмертя людини, її гідність, про джерела моральних норм і політичної етики [12].

Атеїзм в українському суспільстві існує на рівні індивідуального світорозуміння, особистісного інтелектуального настрою, який дається взнаки в етичній та соціально-політичній позиції особи. Атеїстична налаштованість, як правило, не декларується публічно і не досягає рівня соціальної взаємодії однодумців. Соціологічні заміри здатні зафіксувати лише самооцінки респондентів, серед яких до переконаних атеїстів відносять себе 5-6% опитаних. Проте ця картина є явно неповною, якщо врахувати солідні рівні позацерковної релігійності і поширеність відсутності інтересу до релігійних цінностей поза ситуацією свят і обрядів родинного кола. Чимала кількість опитаних має дуже приблизне уявлення про суть християнства, не вірить у загробне життя, у воскресіння, не

сповідуються і не причащаються. І головне – не живуть за Законом Божим. Поряд з цим до повсякчасної побутової культури увійшли народні язичницькі уявлення, ворожіння, містика, чаклунство, які зневажають Єдиного Бога. Бачимо існування атеїзму на тлі доволі розмитих релігійних уявлень, де елементи язичницької культури співіснують з низьким рівнем християнської освіченості.

Українське політичне життя останніх 19 років має переважно світський, секулярний характер. Секуляризація не тотожна розриву з релігією. Її прояви найпомітніші на інституційному рівні і досить опосередковано – на індивідуальному. Цим і пояснюються символічні дії, які частково виходять за межі світськості: 1) клятва президента на Переспонницькому Євангелії (в країні, де частина громадян є мусульманами, іудеями, язичниками, атеїстами); 2) публічна демонстрація державними діячами власної релігійності; 3) використання авторитету Церкви під час виборчих кампаній; 4) дозвіл на дозвіл у недалекому минулому конфесійних партій, що суперечить Закону про політичні партії; 5) у пошуках нової ідентичності проголошення лідерами окремих партій церковних пріоритетів (Компартія). Тому Церква у нас діє не у класично світській державі.

Якщо виходити зі справ практичних політиків, то мотивація їхніх публічних дій випливає саме з матеріалістично осмисленої дійсності, але аж ніяк не з релігійності. Реальна політика є абсолютно секулярною сферою, не пов'язаною сутнісно з вірою у Творця і Суддю. Проте цей прояв атеїстичності є справою глибоко інтимною, у чому публічно не зізнаються, але його існування дається взнаки у результатах вчинків. Співвідношення «релігійності – атеїстичності» в кожній людині є індивідуальним і абсолютно не публічним. Воно коливається між декларативним визнанням Бога, несвідомим відчуттям існування якоїсь вищої сили, конформізмом, обрядовір'ям – і життя за Божим Законом: не роби собі кумира, не шукай інших богів, не кради, не бреш, не перелюбствуй, не бажай майна іншої людини, не чини іншому того, що не бажаш собі. Вже тоді відкривається смисл головної заповіді: полюби Бога усім серцем і всією душею, і полюби ближнього, як самого себе.

У практичних же діях сучасний політик майже завжди залишається атеїстом, хоча й несвідомим. Два боки біблійного динарія тут абсолютно роз'єднані: кесареве існує окремо, Боже – теж окремо. Хоча насправді динарій – єдиний, об'єднаний металом і аверсом. Як слушно вважає О. Слободян, через відкидання церковно-теологічного виміру соціального життя «історично притаманний етносу принцип влади виявляється лише в латентний спосіб, а тому влада трансформаційних суспільств не лише проголошує, а часто й хибно вважає себе «демократичною» і «національною» [15].

Масова свідомість дорослих людей і досі отруєна парадигмою атеїзму. Безвір'я залишається дійовим, оскільки воно вкорінене у стійких звичках турбуватися насамперед про матеріальне, про гроші і владу. Духовне автоматично відкладається «на потім», відсувається на периферію особистого життя, соціальне стає перед вічним. Це певною мірою пояснює збереження старих і появу в містах України нових пам'ятників політичним діячам – натхненникам атеїстичних безумств радянської доби, коли пам'ять про їх державну діяльність затьмарює у наших сучасників пам'ять про їх роль в організації гонінь на вірних і Церкву.

Висновки. У ХХ ст. у світі й в Україні атеїзм довів свою руйнівну природу. Справдилося передбачення Папи римського Павла VI, який в енцикліці «Екклезіам суам» привернув увагу світової громадськості до атеїзму, який як теорія підриває корені всякої суспільної системи, яка на ній заснована. Країни, політичні класи яких відкрито підтримували атеїзм на державному рівні, розвалилися (СРСР, Югославія, НДР, Кампучія) або ж перебувають у стані тривалої кризи (Україна, центральноазійські республіки колишнього СРСР).

Атеїзм – деструктивне явище, яке саме у такий спосіб виявилось у політичному і культурному житті, трагічно відбилося на долях мільйонів людей в Україні. Реальна роль атеїзму в політичній історії України виявилася негативною. Його було використано комуністичними лідерами тоталітарної держави з метою збереження своєї влади і повноти контролю над населенням. Після краху цієї держави безвір'я продовжує справляти деструктивний вплив на політичну культуру громадян. Атеїзм руйнував закон, правову свідомість. Під його дією закон позбавлявся вищої аргументації, потрапляв у залежність від тимчасових, змінних настроїв людини. Невиконання вищого Закону підриває розуміння необхідності виконувати державний закон, внаслідок чого корпоративні інтереси стають над законом.

І теоретичний, і практичний атеїзм за своїми наслідками для особи і соціуму – це зло. Щодо особи, то він руйнує чітку ієрархію цінностей і людина починає керуватися інтересами і потребами, а не цінностями. Щодо соціуму, то атеїзм звичайно підтримує соціальні і політичні рухи, які дестабілізують суспільство, підштовхують особистість до антиморальних, антисоціальних вчинків, аж до соціопатії. Атеїзм став хворобою і трагедією людського духу, показником духовної незрілості, розірваності і непослідовності свідомості. Він виявився спокусою, яку у ХХ ст. не витримало певне коло українських інтелектуалів, політиків та управлінців.

Інстинкт самозбереження українського суспільства розвернув його до вірного напрямку спасіння. Ще Б. Маліновський – відомий

етнограф і знавець релігії – всіма своїми працями ще 60 років тому привертая увагу до найпевнішого засобу виходу з криз: «Релігія нейтралізує відцентрові сили страху, збентеження, деморалізації і забезпечує наймогутніші засоби відновлення підваженої солідарності групи та її моральних засад. Релігія забезпечує перемогу традиції над звичайною негативною реакцією потривоженого інстинкту»[19]. Тож лише спільне визнання Єдиного Бога, щира віра в Нього забезпечить українському суспільству спільну участь у добрій справі. Секулярне суспільство не витримає гідно протистояння з соціально-політичними цінностями ісламу перед хвилею глобальних проблем, що постали перед світом.

1. Аверинцев С. Софія-Логос. Словник. – К.: Дух і Літера, 1999. – С.343. 2. Ануфрієв Л. О. Атеїзм // Політологічний енциклопедичний словник / За ред. Ю. С. Шемшученка, В. Д. Бабкіна, В. П. Горбатенка. – К.: Генеза, 2004. – С. 40-41. 3. Атеїзм і культурний прогрес / Відп. ред. О. С. Онищенко. – К.: Наукова думка, 1977. – 302 с. 4. Атеїст. Веб-сайт «Атеистического союза» (Россия): www.ateist.ru. 5. Атеистический сайт: www.ateism.ru. 6. Вопросы религии и религиоведения. – Вып. 1. – Ч. 3. – Москва: ООО ИД «МедиаПром», 2009. Из содержания: Губанов Н. И. Марксистско-ленинский атеизм: теория и практика. – С. 209–222; Окулов А. Ф. Разработка проблем атеизма в философской науке советского периода. – С. 223–234; Лукач Й. О научной разработке проблем атеизма. – С. 235–248; Григорьян М. М. В. И. Ленин и атеистическое наследство. – С. 249–260; Стойчев Т. Относительно предмета научного атеизма. – С. 261–282; Коновалов Б.Н. Союз воинствующих безбожников. – С. 283–302; Твалтвадзе А. А. Секуляризация как фактор общественного прогресса. – С. 303–326; Мустафаева М. Т. Межнациональное общение, интернационалистское и атеистическое воспитание. – С. 327–336; Трофимчук Н.А. Работа партийных организаций по противодействию клерикальной пропаганде. – С. 337–344; Иванов А. С. Журнал «Наука и религия» – важное звено в атеистическом воспитании. – 345-357. 7. Головатий М. Ф. Атеїзм // Малий етнополітологічний словник / За ред. О. В. Антонюка, В. І. Волобуєва, М. Ф. Головатого. – К.: МАУП, 2005. – С. 14. 8. Грицина О. Релігійно-сакральна передісторія «Української Голгофи» (кам'яні лабіринти островів Соловецького архіпелагу) // Історія релігії в Україні. Матеріали міжнародної конференції. – Вип. ХІХ. – Львів: Музей історії релігії, 2008. 9. Дулуман Є. Офіційний сайт Є. К. Дулумана [Електронний ресурс]. Режим доступу: www.duluman.uath.org – Назва з титул. екрану; Свобода від релігійного фундаменталізму [Електронний ресурс]. Режим доступу: www.sotref.com/ – Назва з титул.екрану. 10. Енгельс Ф.

Лист до Едуарда Бернштейна. Липень 1884 р. – Маркс К., Енгельс Ф. Твори. – Т. 36. – С.151. **11.** Кирюшко М. І. Науковий атеїзм як фактор соціалістичної культурної революції // Атеїзм і культурний прогрес / Відп. ред. О.С. Онищенко. – К.: Наукова думка, 1977. – С. 160–182. **12.** Климова О. Атеїзм // Соціологічна енциклопедія / Ред. колегія В.І. Астахова та інші. – К.: Академвидав, 2008. – С. 38. **13.** Колодний А. Релігієзнавство в його дисциплінарних виявах // Дисциплінарне релігієзнавство / За ред. А. Колодного. – К.: 2010. – С. 23. **14.** Маркс К. До критики гегелівської філософії права. Вступ. – Маркс К., Енгельс Ф. Твори. – Т.1. – С.385. **15.** Слободян О. Політика, що не проминає. – К.: Вид. Дух і Літера, 2009. – С. 17. **16.** Спілка «Атеїсти і вільнодумці Айови» / American Atheists: <http://www.atheists.org>. **17.** Шахнович М. И. Происхождение философии и атеизм. – Ленинград: Наука, 1973. – 264 с. **18.** Etudes. – 1964. – November. – P. 467. **19.** Malinowski B. Magic, Science and Religion. – Boston, 1948. – P. 34–35.

УДК 327-021:355.43

ЗАГРОЗИ НАЦІОНАЛЬНИМ ІНТЕРЕСАМ УКРАЇНИ: СПРОБА КЛАСИФІКАЦІЇ

Лариса Шипілова,

кандидат політичних наук,

завідувач відділу аспірантури та докторантури

Інституту проблем національної безпеки РНБО України

На основі класифікаційного аналізу виокремлено явища і чинники, які впливають на визначення пріоритетності загроз національним інтересам, що відбивається на структуруванні категорій суспільно-політичної проблеми відповідно до ситуації й логіки.

Ключові слова: *національні інтереси, загрози, безпекова політика, міжнародна безпека.*

On the base of classification analysis the author singled out the phenomena and factors which influence on determining the priority of threats to national interests that depicts on structuring the social and political problem's categories in accordance with situation and logic.

Keywords: *national interests, threats, security policy, international policy.*